

MIKROFILM – AHOGY A KÖNYVTÁROSOK LÁTJÁK 1976–1977

DRANOV, Paula

A szerző Microfilm: The librarians' view, 1976–77. c. műve alapján
(White Plains, N. Y. Knowledge Industry Publications. 1977. 101.p.)
SÁRDY Péter készített tömörítvényt.

Közel negyven éve annak, hogy a könyvtárosok először hívták segítségül a mikrofilmet alapvető problémák megoldásához: a New York Times korábbi évfolyamait helyettesítették 35 mm-es mikrofilmmel. A megoldás két előnye azonnal érzékelhetővé vált: minden könyvtár rendelkezhetett a lap régebbi számaival, s ugyanakkor értékes helyet takaríthattak meg.

A mikrofilm alkalmazásának indokai

Negyven év óta a mikrofilmtechnika egyre határozottabban jelentkezett a könyvtárakban, de az alkalmazás indokai változtak. A helymegtakarítás és állományvédelem mellett korunkban a leggyakoribb indok a költségekre, a könyvek és folyóiratok áremelkedésére vezethető vissza. Bowker adatai szerint a kötött könyvek ára 1965 és 1975 közt 112 %-kal emelkedett, különösen gyorsan az utolsó időszakban. A könyvtárak többségénél az anyagi lehetőségek az inflálódással lépést tartanak, de az újabb típusú dokumentumok beszerzése emellett már lehetetlen.

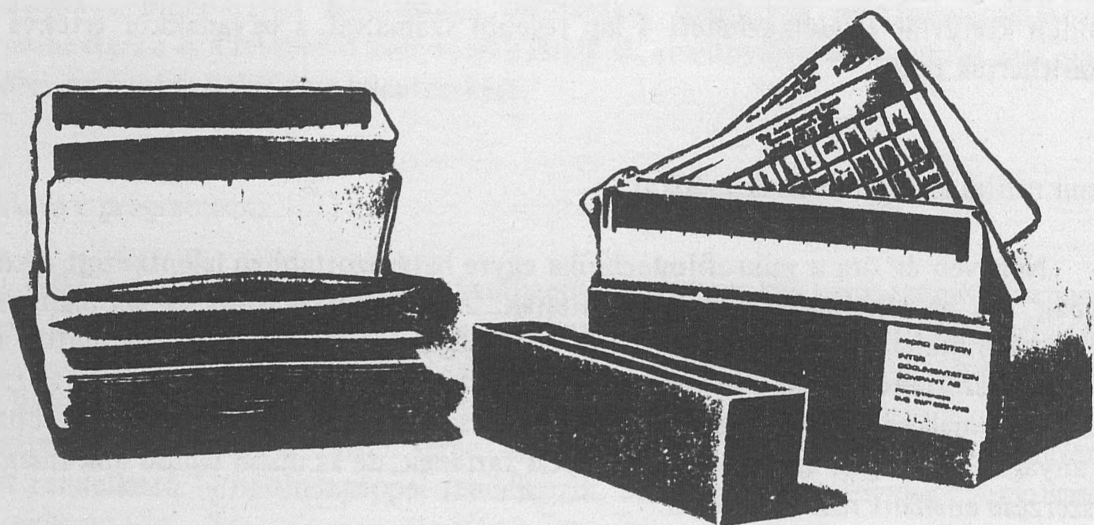
Ilyen körülmények között a könyvtárosok (különösen a felsőoktatási és a szakkönyvtárakban dolgozók) érdeklődéssel fordulnak eredeti dokumentumok mikrofilmen történő beszerezhetősége felé, hiszen korunkban ez látszik az információáramlás (és tárolás) leggazdaságosabb eszközének.

Helyzetjelentésünk a szakirodalom áttekintésén, postai kérdőíveken és telefoninterjúkon alapul. Adatainkat 1975 június és 1976 április között gyűjtöttük.

Tapasztalataink alapján az alábbi legfontosabb következtetéseket vonhattuk le:

- a mikrofilmen hozzáférhető dokumentummennyiség, csakúgy, mint a könyvtárak mikrofilmbeszerzésre fordított kerete, folyamatosan emelkedik; ugyanakkor nem észlelhető lényeges eltolódás az eredeti dokumentumok mikrofilmen való beszerzése terén;
- a mikrofilmlap elterjedtségében utólérte a 35 mm-es tekercsfilm; a könyvtárosok általában tudomásul veszik a különféle formátumok együttélését, bár szíve-

- sen látnának határozottabb szabványosítást; a mikronyomat népszerűtlen, s az erős kicsinyítés — ún. „ultrafiche” — sem vált elfogadottá;
- zavaró a nem ezüsthalogén anyagú (diazó, hólyagos) filmek tartósságát illető bizonytalanság; az alacsonyabb árak előnyeit a könyvtárak szívesen kihasználnák, de sokszor nem merik;
 - a mikrofilmek nagyobb arányú elterjedésének fő akadályá változatlanul az olvasóberendezésekkel és más eszközökkel kapcsolatos probléma: az eszközök értékelése, karbantartása, a használók betanítása; a legnagyobb szükség megbízható olvasó-nagyítókra, illetve többféle formátum egyidejű kezelésére alkalmas berendezések iránt nyilvánul meg;
 - a mikrofilmek adminisztrációs (irat- és adattári-jellegű) alkalmazása a könyvtárak számára még mindig új és kihasználatlan lehetőség; a leginkább biztató alkalmazási terület a COM (Computer Output Microfilm) technikával készített katalógusoké.

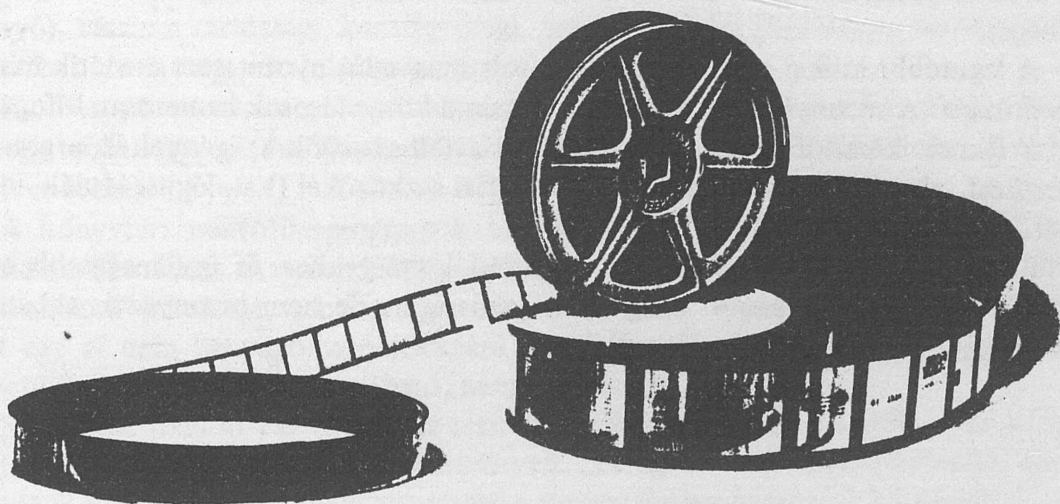

Mikrofilmlap tárolása

Mikrokiadványok típusai

A mai könyvtárhasználó kezdi megszokni, hogy hírlapok, folyóiratok régebbi köteteit mikrofilmen, s nem eredetiben kapja kézhez. De a könyvtárak egyre több másféle dokumentumot is szereznek be mikroformában: másként hozzá nem férhető kutatási jelentéseket, doktori disszertációkat, kutatási forrásanyagokat. A Government Printing Office — kísérleti tapasztalatok alapján — a jövőben nyomtatva, v a g y mikrofilmlapon

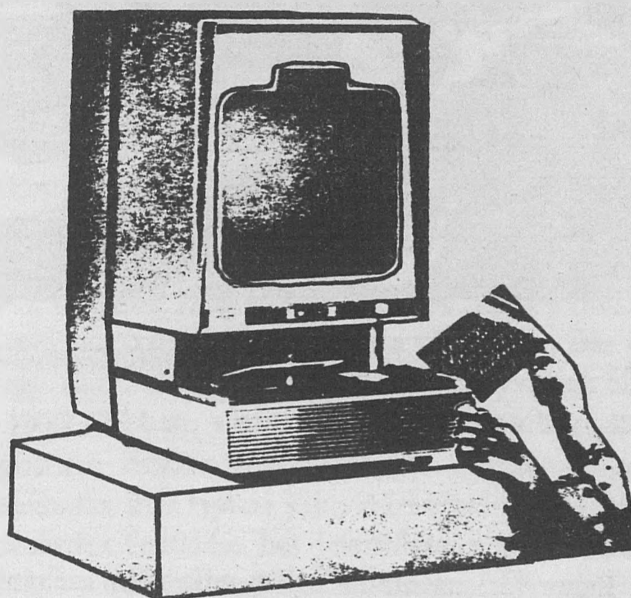
adja át a Code of Federal Regulations c. hivatalos lapot 1186 letéti könyvtárának, azok igénye szerint.

16 és 35 mm-es mikrofilmtekercs

Bár Amerikában a kormány a legnagyobb „mikrokiadó”, a mikrofilmen publikált információk fő forrásait azok a hivatásos kiadók alkotják, amelyek igen korán felismerték a piaci lehetőségeket. Ezek a mikrokiadók szinte új ipart hoztak létre, számuk ma már 200 körül mozog s köztük néhány hatalmas, széles választékot nyújtó cég is akad: Xerox University Microfilms, Bell and Howell Micro Photo Division, Readex Microprint, Princeton Microfilm Corp. stb.

A mikrofilmek többsége ennek ellenére „újra kiadás”, zömmel könyvek és folyóiratok reprodukciója, s a mikrofilmbe-szerzés még mindig kiegészítő jelentőségű, akár a könyvtárosok konzervatívizmusa, akár a kiadói kockázatvállalás hiánya okozza ezt. Tudományos folyóiratok egyidejűleg nyomtatott és mikro-filmes megjelenítése viszonylag új jelenség (a Pergamon Press 1976 januárjában kezdte meg ezt célzó programját).

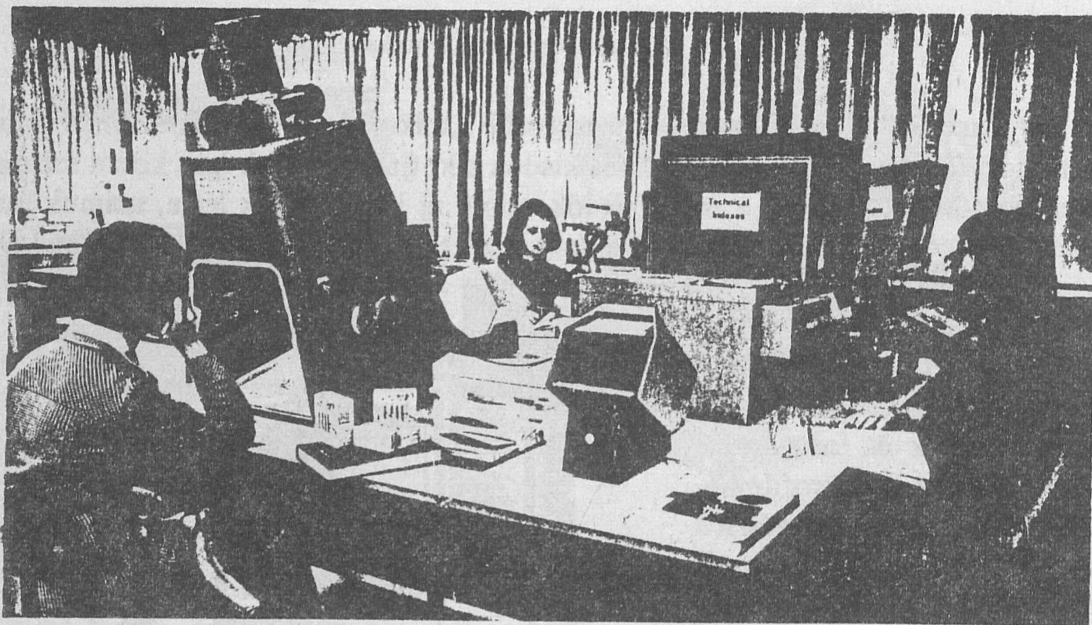

Ultrafiche-olvasókészülék

Kezdetben minden mikrokiadvány 35 mm-es tekerccsfilmén készült. A 40-es években jelent meg a Readex cég által máig gyártott (átlátszatlan) mikronyomat. A mikrofilm lap csak a 60-as években vált ismertté, azóta viszont utólérte a 35 mm-es tekerccsfilm népszerűségét.

A legutóbbi időkig a mikrofilm nem volt más, mint nyomtatott eredetik miniatürizált változata. A mennyiségi növekedés nyomán a könyvtárosok hamarosan kifogásolták, hogy a filmek készítői nincsenek tekintettel a felhasználókra; igényelték a gondosabb előkészítést, elrendezést, a kiegészítő bibliográfiai eszközöket (katalóguscédulák, indexek, referátumok stb.).

Ezek a szempontok magasabb előállítási költségekhez és így magasabb árakhoz vezettek. A kiadók elismerik az igények jogosságát, de nem bizonyosak abban, hogy az áremelkedést a könyvtárak elfogadják.

Mikrofilm-olvasóterem

Könyvtári szempontból a mikrofilm néhány „rejtett” költségtöbbletet is jelent, szemben a nyomtatott dokumentumokkal: eszközök beszerzését, elhelyezését stb. Ezek hatására sok könyvtáros kételkedik a mikrofilmtechnika „költség-megtakarító” hatásában.

Az eddigieknél is több problémát rejtenek magukban az olvasó és olvasó-nagyító berendezések. A készülékeket gyártók számára a könyvtárak nem alkotnak elegendően nagy piacot. A könyvtárosok panaszai részben használhatósági (pl. rossz szögben álló képernyő), részben tartóssági, kezelhetőségi, megbízhatósági (különösen az olvasó-nagyítók esetében), minőségi stb. kérdésekre vonatkoznak.

Az olcsó, hordozható mikrofilmlapolvasók lehetővé teszik a mikrofilmlap kölcsönzését vagy többszörözését (a film-duplikálás igen olcsó, ha a szerzői jogvédelem problémáit sikerül rendezni).

A könyvtári mikrofilmprogramok kiterjedésének mindig is súlyos akadálya volt a használók ellenállása. Az ellenállás gyökerei részint a már jelzett problémákban keresendők (eszközök minősége, bibliográfiai feltárás hiánya, helyhez kötött használat stb.), részint egy el nem hanyagolható lélektani tényezőben: a mikrofilm nem könyv, nem is kezelhető ilyenként, nem lapozgatható, nem böngészhető.

Sajnálatos módon ezt a negatív attitűdöt sok könyvtáros is erősíti, a szükségesnél kényelmetlenebbé téve a használat körülményeit, „eldugva” az olvasóberendezést, elhanyagolva annak karbantartását, nyűgnek érezve a tapasztalatlan használók kérdéseit.

Filmanyagok, költségek, COM-katalógusok

Az ilyen gyorsan változó területen, mint a mikrofilmtechnika, nehéz bármit is előre jelezni, kevés a megbízható jóslat. A kiadók a mikroformák árának állandó emelkedésére számítanak, összefüggésben a felhasznált ezüst árának emelkedésével, a több és jobb bibliográfiai segédeszköz iránti igényekkel. A drasztikus áremelést megelőzendő megpróbálják meggyőzni a könyvtárosokat arról, hogy az ezüstháloid film (amely ma az egyetlen, archív célra elfogadható filmnek számít) bizonyos esetekben olcsóbb hólyagos filmmel helyettesíthető.

A könyvtárak nagy része azonban elzárkózik ettől a megoldástól, amiben közrejátszik az American Library Association állásfoglalása, amely szerint mindaddig, amíg a diazo és hólyagos filmekre nem készülnek megfelelő szabványok, a könyvtárak csak ezüstháloid filmet szerezzenek be.

Ami a bibliográfiai feltárást illeti, a kiadók világosan leszögezték, hogy ezt csak úgy tudják biztosítani, hogy a felmerülő többletköltségeket áthárítják a vásárlókra. Bár pontos költségelőrejelzés szinte lehetetlen, egy elemzés szerint 1980-ban a könyvtárak 60 %-kal többet költenek mikrofilmre, mint 1972–73-ban, s ezért 0,5 %-kal kevesebbet kapnak.

A költségek ilyen alakulása alighanem visszaszorítja a könyvtárak mikrofilmgyűjteményének növekedését, a mikrofilmtechnika más típusú könyvtári alkalmazásának növekedése várható. Különösen a COM-technika fejlődése hat jelentősen a könyvtárakra is.

E technika legnyilvánvalóbb előnye a cédula- vagy kötetkatalógus helyettesítésének lehetősége, az on line katalógus hatalmas költségeinek nyomasztó terhe nélkül. Bár eddig nem sok könyvtár tért át a COM-katalógusokra, de igen sokan foglalkoznak a gondolattal.

Ezúttal is a költség a meghatározó tényező. A COM-katalógus olcsóbb, mint a kiterjedt cédula-katalógusok fenntartása, és sokkal olcsóbb, mint egy számítógéppel készített kötetkatalógus. Ugyanakkor ezekhez képest gyorsabban is állítható elő. Mágnesszalagról, hagyományos szedés, kötés stb. révén csak hónapok alatt készíthető kötetkatalógus, a mikrofilmes katalógus ezzel szemben néhány nap alatt elkészül.

Mikrofilmek „belső” használatra

Egy idő óta a könyvtárosok olyan belső munkákra is alkalmazzák a mikrofilmet, mint kölcsönzési rendszerek vagy feldolgozás alatt álló könyvek jegyzékeinek elkészítése. A kapcsolódó nyilvántartások papírhegyek helyett néhány mikrofilmlapon elférnek. A megtakarítást itt nemcsak a kényelem, a könnyebb hozzáférhetőség jelenti, hanem – miután archív minőségre nincs szükség – az olcsóbb hólyagos vagy diazo filmek tökéletesen megfelelnek, hiszen a filmezett nyilvántartások gyorsan avulnak. Hasonló áll a COM-katalógusra is: bár jó olvashatósága alapkövetelmény, 6–8 hetenként célszerű ezt is kicserélni, így a drága ezüstháloid film alkalmazása szükségtelen.

Egy másik, belső mikrofilm alkalmazási terület (amely azonban már összefügg a szerzeményezési tevékenységgel is) a könnyen tönkremenő könyvekben, időszakos kiadványok régi számaiban őrzött információk „védelme”, megőrzése. Néhány könyvtár e célra saját reprográfiai laboratóriumot tart fenn, de a könyvtárak többsége itt is bér munkát végző intézményekre támaszkodik. E tevékenység gazdaságosságához egy adalék: bár a mikrofilmezés többbe kerülhet, mint a köttetés, szinte mindig olcsóbb a restaurálásnál.

* * *

Az ismertetett kötet a felmérés részletes eredményeinek bemutatásával, számos táblázattal támasztja alá azokat a legfontosabb megállapításokat, amelyeket a fentiekben összegeztünk.